

QARABAĞ ZONASINDA *ROZMARINUS L.* CİNSİ NÖVLƏRİNİN İNTRODUKSİYASININ MÜMKÜNLÜYÜ

Vaqidə Məmmədova, Zümrüd Məmmədova

AMEA-nın Dendrologiya İnstitutu

Qarabağ zonası özünün flora və fauna müxtəlifliyinə görə həmişə zəngin olmuşdur. Vaxtilə həmin ərazilərdə səhra, yarımsəhra, quru bozqır, bozqır, eləcə də dağ kserofit bitkilik tipi üstünlük təşkil edirdi. Zəngin bitki örtüyünə malik olan ərazidə 2000-dən çox bitki növünə rast gəlinirdi. Landşaft müxtəlifliyi baxımından çox əlverişli olan bu ərazilərdə 460 növdən çox yabarı ağac və kol bitkiləri bitir ki, onlardan 70-i endemik növ olub, dünyanın heç bir yerində təbii halda bitmir. 1988-ci ildən başlayaraq işğal olunmuş ərazilərdə yanğın və dağıntıların törədilməsi torpağı, suyu, atmosferi, dövlət təbiət abidələrini məhv etmiş, bir çox flora növlərini və biomüxtəlifliyini yarasız hala salmış, məhvinə gətirib çıxarmışdır. Artıq bu gün xalqımızın yenilməzliyi, mərdliyi və 44 günlük zəfər döyüşümüz bizi qələbəyə çatdırdı. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə floranın, o cümlədən nadir və nəsli kəsilməkdə olan növlərin araşdırılmasına, ekoloji terrora məruz qalmış Qarabağ və ətraf rayonların bitki aləminin bərpaşına başlanılmışdır. Təbii floranın bərpası ilə yanaşı, bitki genofondunun zənginləşdirilməsi üçün introduksiya tədqiqatlarının aparılması da vacibdir.

Yeni introduksiya olunan bitkilər arasında dərman və efiryaglı bitkilər də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, dünya dərman preparatlarının 1/3 hissəsini bitki mənşəli maddələr təşkil edir. Efiryaglı və dərman bitkilərinə olan tələbatın artması ilə əlaqədar çoxlu xammal əldə etmək məqsədilə bu bitkilərin tapılması, introduksiyası, hərtərəfli öyrənilməsi, geniş əkin şəraitində becərilməsi və tədqiqi çox vacibdir.

Dərman bitkilərindən elmi və xalq təbabətində geniş istifadə olunmasına əsas səbəb onların tərkibində bioloji aktiv maddələrin (efir yağı, həmçinin flavonoidlər, aşı maddələri, tpipteren birləşmələr) olmasıdır ki, bu da insan orqanizminin müxtəlif sistemlərinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Yerli və xarici ədviyyəli-ətirli və efiryaglı bitkilərin öyrənilməsi üzrə tədqiqat işi və onun ədəbiyyatda işıqlandırılması iki əsrdən çox tarixə malikdir, bu bitkilərin becərilməsi və istifadəsi haqqında ilk yazılı mənbələr XI-XII əsrlərə aiddir. Torpaq-iqlim şəraiti uyğun gələn zonalarda tərkibində bioloji fəal birləşmələr olan *Lamiaceae* fəsiləsinə aid *Rozmarinus L.* cinsi növlərinin becərilməsi mümkündür. Buna görə də *Rozmarin L.* cinsi növlərinin introduksiyası və uyğunlaşma imkanlarının öyrənilməsi gələcəkdə bu növlərdən geniş istifadə etməyə və tətbiq sahələrini müəyyənləşdirməyə imkan verəcəkdir. Dərman rozmarini həmişəyaşıl yarımkol olub, yarpaqları qiymətli ədviyyat hesab olunan klassik bitkidir. Qurudulmuş və əzilmiş yarpaqlarından istifadə edilir, onlardan şirənlənmiş kamfora qoxusu gəldiyindən şam qoxusunu xatırladır, sərtlənmiş tam verir. Təzə cavan yarpaqlar cəzbedici olaraq tərəvəz salatlarına əlavə edilir. Rozmarinin yarpaqlarında 2%-ə qədər efir yağı aşkar edilmişdir. 3 yaşlı bitkidə efir yağı maksimum miqdara çatır və bu dövrdə yarpaqların toplanması, efir yağının alınması daha effektivlidir. Efir yağının tərkibində sineol, kamfora, borneol, limonen, pinen, aşı maddələri, qətran və acılıq vardır. Toz halındakı rozmarin-sütləşdirici və möhkəmləndirici birləşmədir. Başgicəllənməsi və qan təzyiqi aşağı olduqda istifadə edilir. O, həm də əsəb, sinir gərginləşməsinə, nevroz, ümumi və cinsi zəifliyə müsbət təsir göstərir. Rozmarini dəmlədikdə alınan ekstrakt mədə və bağırsağın fəaliyyətini tənzimləyir, öd axarlarından ödəm axmasını təmin edərək, bağırsaqlarda yaranan köpü azaldır. Onun sulu məhlulu trombofilibit, nevrit və revmatizm zamanı istifadə edilir. Ürək əzələlərinin infarktı, damar xəstəlikləri, diabetik qidalanma zamanı istifadə edilir. Rozmarindən sənaye miqyasında efir yağı alınır.